

**XORIJIY HARBIY KADRLARDA O‘ZBEK MILLIY
MENTALITETI XUSUSIYATLARINI SHAKLLANTIRISH**

Norboyeva M.D.,

Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik muhandislik bilim yurti

Tillar kafedrası o‘qituvchisi

Musayev M.M.,

Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik muhandislik bilim yurti

1-bosqich kursanti

norboyevamadina59@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada xorijiy harbiy soha vakillari muloqotchanligini oshirishda o‘zbek milliy mentaliteti xususiyatlarini shakllantirish va rivojlantirishda madaniy jihatdan yondashuvning o‘rni keng doirada yoritilgan. Tadqiq qilinishi nazarda tutilgan nazariy qarashlar tarixiy nuqtayi nazardan yondashilgan holda fikr yuritilgan.*

Kalit so‘zlar: *Uyg‘onish davri, Yangi O‘zbekiston, milliy, mentalitet, kommunikativ kompetensiya, harbiy soha, mutaxassis, xorijiy kadr,*

Аннотация: *В данной статье в широком диапазоне освещена роль культурологического подхода в формировании и развитии особенностей узбекского национального менталитета в повышении коммуникативных способностей представителей зарубежной военной сферы. Теоретические взгляды, которые предполагается исследовать, рассматриваются с исторической точки зрения.*

Ключевые слова: *Возрождение, Новый Узбекистан, национальный, менталитет, коммуникативная компетентность, военная сфера, специалист, иностранный персонал.*

Annotatsion: *In this article, the role of the cultural approach in the formation and development of the characteristics of the Uzbek national mentality in increasing the communication skills of representatives of the foreign military*

sphere is covered in a wide range. The theoretical views that are intended to be researched are thought from a historical point of view.

Keywords: *Renaissance, New Uzbekistan, national, mentality, communicative competence, military sphere, specialist, foreign personnel.*

Bugungi kunda yurtimizning barcha sohalarida yangilanishlar, ijobiy o'zgarishlar jadal rivojlanish bosqichiga chiqdi. Mamlakatimizning zamonaviy infrastrukturasi, yangicha qiyofasini shakllantirish, yurtimizda demokratik davlat, erkin fuqarolik jamiyatini barpo etish bo'lsa, Uchinchi Renessans - bu yurtimizda yana bir bor Uyg'onish davri bo'lib, uning poydevorini yosh avlod ilm-u zakovati,

a

m

a

l

g

a

o

s

Darhaqiqat, biz kechagi kuni, o'tmishi buyuk bo'lgan xalqmiz. Dunyo haritasida o'z o'rniga, o'z tiliga, diniga, ma'naviyati va madaniyatiga ega qadimiy millatimiz. Milliy tariximizda Birinchi va Ikkinchi uyg'onish davrlariga asos solgan, umrlarining har bir kuni jasorat va qahramonlik maktabi bo'lgan buyuk alloma bobolarimiz, ajdodlarimiz bor. Dunyo sivilizatsiyasidan ma'lumki, Gerodot, Aristotel, Evklid, Ptolomey, Pifagor, Arximed kabi daholarini tuhfa qilgan, Rim imperiyasining VI-VII asrlarga kelib tanazzulga yuz tutishi qadim Yunoniston ilk uyg'onish davrining tanazzulini yuzaga keltirgan bo'lsa, VII-VIII asrlarda islom dinini tarqatish asosida arab xalifalarining olib borgan so'ngsiz bosqinchilik urushlari sharq xalqlarining qadimiy madaniyati, ma'naviyatini gorakanda qilgan bo'lsada, Arab xalifaligi davlatining kuch-qudrati, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, ertasini ham ular ushbu xalqlar ma'rifatparvar insonlarini

n

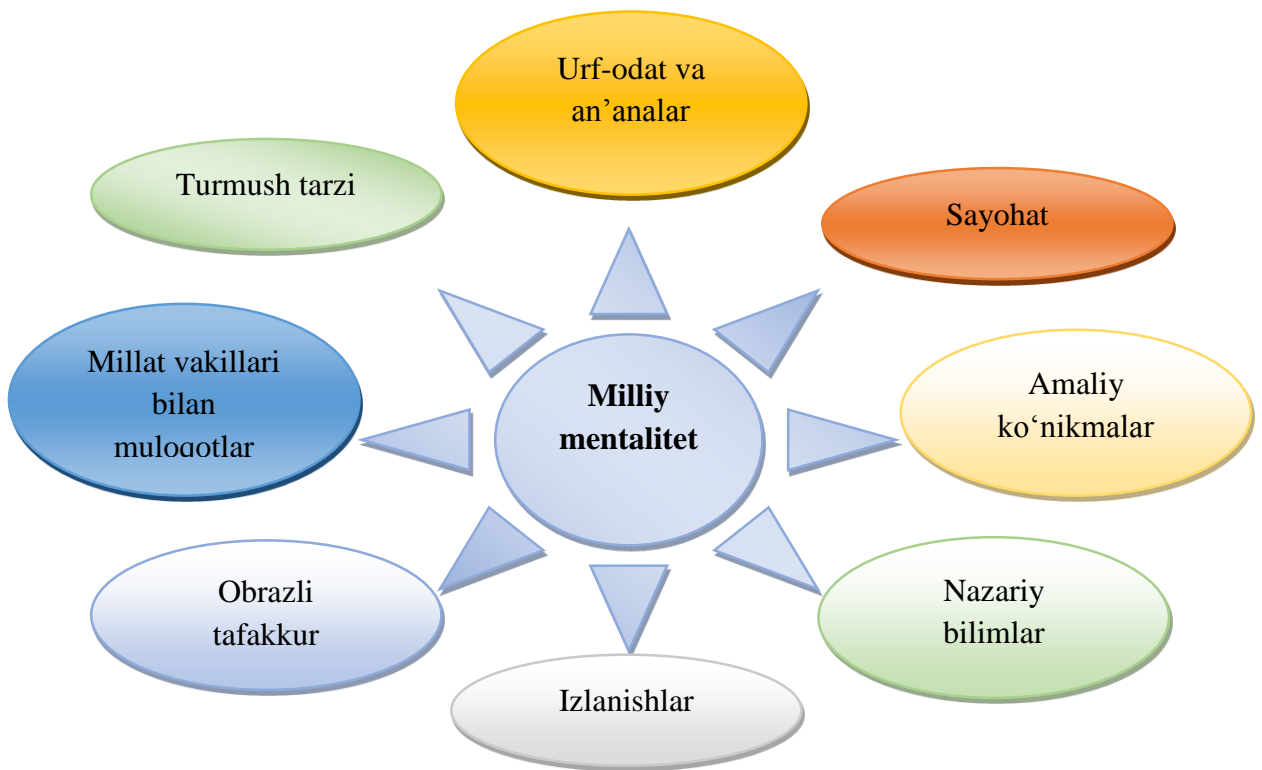
t

kamol toptirishda, ulkan homiyliklarni amalga oshirishda ekanligini anglab yetganlar.

Bugungi kunda barcha ommaviy axborot vositalarida, jumladan televedeniye, gazeta, jurnal va ijtimoiy tarmoqlar hamda omma orasidagi suhbatlarda “Yangi O‘zbekiston”, “Yangi O‘zbekiston – yangicha dunyoqarash” mavzularidagi gaplarni tez-tez eshitmoqdamiz. Jahon miqyosida yurtimiz haqida so‘z ketganda ham “Yangi O‘zbekiston”, “Yangi O‘zbekiston tajribasi” degan iboralar tilga olinmoqda. Bu mamlakatimizda keyingi yillarda taraqqiyotning mutlaqo yangi bosqichiga qadam qo‘ygani, erishayotgan yutuqlarimizning e‘tirofi desak hech ham mubolag‘a bo‘lmaydi. Ko‘p asrlik boy tariximizga nazar tashlar ekanmiz, unda taraqqiyot cho‘qqilarini zabt etishning mashaqqatli bosqichlarini ko‘rishimiz mumkin. Bu bosqichlarda davlatchiligimizning shakllangani, jamiyatda ilm-fan, san‘at va madaniyatning yuksalgani, buyuk siymolarimiz erishgan yutuqlarning jahon tamaddunining rivojidagi o‘rni naqadar beqiyos ekanligi gavdalanadi. Barchamizni birdek faxr-u g‘ururga to‘ldiradi. Prezidentimizning “Ilm yo‘q joyda qoloqlik, jaholat va albatta, to‘g‘ri yo‘ldan adashish bo‘ladi” degan so‘zlari, muqaddas kitobimiz Qur‘onning ilk oyatida ham “O‘qing”, “O‘qing”, muborak hadislarimizda “Beshikdan to qabrgacha ilm izlang”, deb ilm-u ma‘rifatga da‘vat etilgani, ko‘plab allomalarimizning purma‘no so‘zlari nafaqat yoshlar, balki butun jamiyatimiz a‘zolarining bilim saviyasini oshirish uchun avvalo ilm-ma‘rifat, yuksak ma‘naviyat kerakligini tasdiqlaydi. Prezidentimiz joriy yilda Oliy Majlisga murojaatidagi nutqlarida ham “Eng katta boylik - bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros - bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik - bu bilimsizlikdir!”, “Taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham ilm-fan, ta‘lim va tarbiyadir” [2], deb bekorga uqtirib o‘tmadi. Shundan kelib chiqib, yurtimizda yosh avlod tarbiyasi, ilm-fanni rivojlantirishga davlatimiz e‘tibori va sarmoyalari ajratilmoqda.

Bugungi kunda xorijiy tillarni o‘qitish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar, kompetensiya, kompetentlik tushunchalari, kommunikativ kompetensiyaning

mazmun-mohiyati, kommunikativ qobiliyatning qoidalari yoritish dolzarblik kasb etmoqda. Shu o'ringda, ushbu maqolaning maqsadi lingvomadaniy kompetensiya va kompetentlik tushunchalarining mazmun-mohiyatini aniqlashdan iborat. Shuningdek, kompetensiyaning tasnifi o'z ifodasini topgan. Bundan tashqari, o'zbek tili bo'yicha mentalitet xususiyatlari tasnifli komponentlarini o'rganishda qismlarga ajratgan holda lingvomadaniy kompetensiyaning tasnifli komponenti, muloqotga ta'sir qiluvchi omillar, kommunikativ mazmun va muloqotga kirishuvchanlik masalasi ham keltirilgan. Hakasbiy kompetensiya negizida mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilish ko'nikmalarini shakllantirish ko'zda tutilgan. Shu bilan birga, muloqot jarayonining strukturaviy tarkibiy qismlari kognitiv, motivatsion, hissiy va xulq-atvor xususiyatlarini hisobga olib, uning amalga oshirilishi shaxs kommunikativ faoliyatining samaradorligini, umumiy muloqot qobiliyatini belgilaydigan omillar ham aks etdi.

Kommunikativ kompetensiyaning shartlaridan biri, muayyan qoidalar va talablarni bajarishdir. Ushbu qoidalarning eng muhimlari quyidagilar:

1. Eng keng tarqalgan qoida — bu o‘z-o‘zidan tushunilmagan yoki to‘liq tushunilmagan bo‘lsa, fikr bildirishni boshlashning iloji bo‘lmagan qoidadir.

2. Tushunish uchun doimiy tayyorgarlik qoidasi. Ko‘pincha semantik va shaxsiy to‘siqlar mavjud bo‘lib, ular ko‘pincha xabarlarni to‘liq va noto‘g‘ri tushunishga olib keladi.

3. Aniqlik qoidasi. Noma’lum, noaniq so‘zlardan qochish kerak va begona yoki yuqori ixtisoslashgan atamalardan foydalanmaslik lozim.

4. Og‘zaki bo‘lmagan signallarni nazorat qilish qoidasi. Faqat nutqingizni va xabarning mazmunini nazorat qilish yetarli emas. Bundan tashqari, uning tashqi eskort — yuz ifodalari, imoishoralari, intonatsiyasi, pozitsiyasi bilan bog‘liq bo‘lgan qismida uning shaklini nazorat qilish kerak.

5. O‘z nohaqligi qoidasi. Aloqa paytida har doim shaxsiy nuqtai nazar noto‘g‘ri bo‘lishi mumkinligiga ruxsat berish kerak. Bu ko‘pincha jiddiy xatolardan ogohlantiradi.

6. Joy va vaqt qoidasi. Har qanday xabarning samaradorligi o‘z vaqtida amalga oshiriladigan eng munosib vaziyatni tanlashda keskin oshadi.

7. Ochiqlik qoidasi. Yangi ochilgan vaziyatlarning ta’siri ostida o‘z nuqtai nazarini qayta ko‘rib chiqishga tayyor bo‘lishni, shuningdek, suhbatdoshning nuqtai nazarini qabul qilish va hisobga olish qobiliyatini anglatadi.

8. Faol va konstruktiv tinglash qoidasi samarali kommunikatsiyalarning asosiy shartlaridan biridir.

9. Fikr-mulohaza qoidalari. Bu qoida, oxir-oqibatda, kommunikativ jarayonning asosiy maqsadiga erishishni ta’minlaydi — o‘zaro tushunish.[6] Kommunikativ kompetensiya asosini quyidagilar tashkil qiladi: — muloqotni tashkil qilish — shaxslararo muloqot ko‘nikmasi; — muloqotni, kontakti saqlash, teskari aloqani o‘rnatish; muloqot natijalarini analiz qilish.[7:82] H.Mustafayeva o‘z tadqiqotida ingliz tili grammatikasini ijtimoiy-gumanitar fakultetlar o‘zbek guruhlar talabalari tomonidan o‘zlashtirishning lingvodidaktik tamoyillari, metodik vositalari to‘liq bir majmua sifatida tadqiq etgan.[9] Tadqiqotchi olim T.Madraximov ingliz tili so‘zlashuv nutqining strukturaviy,

funksional-semantik va pragmatik xususiyatlari kommunikativ tilshunoslik hamda qiyosiy tipologik nuqtai nazardan tahlilga oid muammolarni o'rgandi. So'zlashuv nutqining uslubiy varianti sifatida tasvirlash va tahlil qilish bilan cheklanib qolmasdan, uning sifat xarakteristikasini belgilab beruvchi omillar ham aniqlandi etno-sosiolingvistik, kognitiv-kommunikativ, paralingvistik, ruhiy-fiziologik, modallik, individual omillar turli lisoniy birliklar misolida yoritib berildi.[10] Psixologik va pedagogik adabiyotlarda kompetensiyaning turli ta'riflari keltirilgan: Kommunikativ kompetensiya — bu ichki resurslar uchun zarur bo'lgan tizim samarali kommunikativ qurilish shaxslararo o'zaro munosabatlarning muayyan doirasidagi harakatlar.

Kommunikativ kompetensiya — bu shaxslararo tajribani shakllantirishning darajasi, ya'ni ta'lim bilan o'zaro muloqot qilish shaxs talab qiladigan boshqalar, o'z qobiliyatlari va ijtimoiy mavqeyi doirasida ushbu jamiyatda muvaffaqiyatli ishlash uchun. Kommunikativ kompetensiya — bu muayyan narsalarni qo'yish va hal qilish qobiliyati aloqa vazifalari turlari: maqsadlarni aniqlash aloqa, vaziyatni baholash, hisobga olish hamkorning niyatlari va aloqa usullari (hamkorlar), yetarli strategiyalarni tanlash, aloqa muvaffaqiyatini baholash, o'z nutq xatti-harakatlarini o'zgartirishga tayyor bo'lish. Nutq faoliyatining asosiy til materiali o'z ichiga fonetik, grammatik, leksik materiallarni oladi. Til materiallarning xususiyatini, ularni faollashtiriladigan nutq faoliyatining turli xususiyatlari hisobga olinib, ular maxsus tamoyillar asosida tanlanadi. Har bir til materiallari o'zining tanlash tamoyillariga ega. O'quvchi yoki talaba ingliz tili materialini o'rganayotganda o'zbek, rus tillarining xususiyatlari unga ta'sir qiladi. Bunga ahamiyat berilishi va hisobga olish zarur. Har bir til materiali o'zini o'rgatish xususiyatlariga, metod, yo'l, usullariga, tanlash tamoyillariga, interferensiyasiga egadir. Kommunikativ kompetensiyaga ega bo'lish faoliyat yo'nalishi uning tarkibiy qismlarini aniqlash imkoniyatini belgilaydi: — motivatsion va qiymat komponenti; — kognitiv komponent; — hissiy komponent; — xulq-atvor komponenti.[11:8] Til- bu ijtimoiy mahsul, insonlarning bir-birini o'zaro tushunish vositasidir.

XX asr boshlaridan beri ko‘plab ilmiy nazariyalar, tili va madaniyat ajralmas birlik degan g‘oyaga asoslana boshladi. Madaniyat tilshunoslik bilan shunchaki yonma-yon soha sifatida emas balki "inson siri, til va matn sirini chuqur tahlilsiz tushunib bo‘lmaydi” deb tadqiq qilinadi. Shuningdek, hozirda tilshunoslikda yangi soha sifatida lingvomadaniyat kirib kelmoqda. Til va madaniyatning masalalari bilan asosan lingvomadaniyatshunoslik sohasi shug‘ullanib kelmoqda. Ilm-fanning til va madaniyat munosabatlariga bo‘lgan qiziqishlar XX asr oxirida yangi tilshunoslik fani paydo bo‘lishiga olib keldi. Ushbu fanning mavzusi – til va madaniyatning o‘zaro ta’siri, ularning birlashishi, ya’ni til madaniyati. Madaniyat va til teng ekstremal hodisalar deb hisoblanadi va madaniyatning mazmuni sifatida keng ma’noda tushunilgan til, shuningdek, ushbu kontentning mavjudligi va mavjudlikshakli hisoblanadi.

Ofitser o‘ziga berilgan vakolatlar doirasida mustaqil qaror qabul qilishi va harakat qilishi shart. Mustaqil qaror qabul qilish hamda shaxsiy fikr bilan har qanday turli sharoitlardan, murakkab vaziyatlardan chiqish hamda bo‘ysunuvidagi shaxsiy tarkibni uddaburonlik bilan bo‘linmani boshqarishi alohida ahamiyatga ega. Mustaqillik va tashabbus vaziyatning o‘ziga xos sharoitlariga tezda moslashishga, ularda harakat qilish va ishonchli harakat qilishga yordam beradi. Harakatlarda tashabbuskorlik va mustaqillik zamonaviy janglar mohiyatini chuqur anglash, qurol-yarog‘ va harbiy texnika imkoniyatlarini bilishga asoslanishi kerak.

Ushbu jihatlar orasida u yoki bu turdagi oliy kasbiy ta’lim muassasasida o‘quv jarayonining kasbiy xususiyatlarini hisobga olish muhim o‘rinlardan birini egallaydi. Xususan, bu o‘ziga xoslik turli profildagi harbiy muhandislarni tayyorlaydigan oliy harbiy ta’lim muassasalarida juda aniq namoyon bo‘ladi.

Bunday sharoitda kursantlarning mustaqil ishini maqbul tashkil etish, ularning o‘quv faoliyatining zarur intensivligini ta’minlash hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Yuqorida aytilganlar o‘quv jarayoniga kursantlar ishini faollashtirishning zamonaviy usullarini, xususan, mustaqil ta’lim uchun topshiriqlarni differensiallashtirish va ularni kompyuter bilan ta’minlashni faol

joriy etishning maqsadga muvofiqligini belgilaydi. Biroq, kuzatishlari shuni ko'rsatadiki, har bir kursant uchun turli xil mazmun va murakkablikdagi vazifalarning bajarilishini yetarli darajada nazorat qilish qiyin bo'lganligi sababli, mustaqil ishlash bo'yicha tabaqalashtirilgan vazifalarni ishlab chiqish bo'yicha mavjud tavsiyalarni oliy harbiy ta'lim muassasalarda yurtlarida bo'lajak ofitser kadrlarni malakaviy shakllanishlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Boshqa tomondan, kursantlarni turli fanlar bo'yicha darslarga mustaqil tayyorlashda qo'llaniladigan bo'lajak ofitserlarning o'quv faoliyatini faollashtirish vositasi sifatida kompyuterdan foydalanish xususiyatlari yetarli darajada o'rganilmagan. Xususan, ushbu muammoga bag'ishlangan bizga ma'lum bo'lgan ko'pgina asarlarda o'z-o'zini o'rganish doirasida kompyuterdan foydalanish usuli takrorlanadigan o'quv materialining ahamiyatsiz illyustratsiyasi bilan cheklanadi, bu esa, shubhasiz, o'quvchilarda biron bir narsani shakllantirishga, fan bo'yicha chuqur bilim va ko'nikmalar olishiga imkon bermaydi.

1. Oliy harbiy ta'lim muassasasi kursantlarni mustaqil ta'lim shaklida amalga oshiriladigan mustaqil tayyorgarlik mobaynida bilim sifatini oshirish, shuningdek, oliy harbiy ta'lim muassasasida o'quv yurtlarida malaka oshirish imkoniyatini beruvchi kasbiy tayyorgarlikning alohida turi sifatida qaralishi mumkin ularda ijobiy ta'lim motivatsiyasi, intellektual qiyinchiliklarni yengish uchun ixtiyoriy harakatlarga tayyorlik, shuningdek, o'z-o'zini samarali tarbiyalash qobiliyati kabi kasbiy ko'nikmalarni, muhim fazilatlarni maqsadli shakllantirish zarur.

Zamonaviy tilshunoslik tadqiqotining xarakterli xususiyati antropotsentrik paradigma bo'lib, bu inson konsepsiyasining dunyodagi Yaponiya tasviridagi tahlilining zarurligi va o'z vaqtida belgilanishini belgilaydi. Linvomadaniyat – zamonaviy tilshunoslikning yangi yo'nalishlaridan biri bo'lib, antroposentrik paradigmadairasida o'rganiladi. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan shunday xulosa qilamizki, olimlarning tadqiqotlarida til va madaniyat o'zaro munosabati butunlay isbotlangan hamda, til va madaniyat deyarli bitta birlikni aks ettirishi tavsiflab berilgan. Tilda madaniy qadriyatlar aks

etadi. Bularning har ikkisi bir-birini to'ldirib turuvchi vazifasi tilshunoslikning lingvomadaniyatshunoslikda o'rganiladi.

Xulosa qilib aytganda, muloqot qobiliyati shaxsiy ta'lim, integral sifat sifatida qaralishi kerak strukturaviy tarkibiy qismlari kognitiv, motivatsion, hissiy va xulq-atvor bo'lgan shaxslar uning amalga oshirilishi shaxsning kommunikativ faoliyatining samaradorligini, uning umumiy muloqot qobiliyatini belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M., O'zbekiston- 2030 strategiyasi /-T: O'zbekiston, 2022. – B.2.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60-son “2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi Farmoni.
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 4-jild. Zebunniso-Konigil. - Toshkent: 2002. - 704 b.
4. Базаров Т.Ю., Ерофеев А.К., Шмелов А.Г. Коллективное определение понятия “Компетенции”: попытка извлечения смысловых тенденций из размытого экспертного знания // Вестник Московского университета. - Москва, 2014. № 1. Серия 14. Психология. - С. 87-99.
5. Aliyev I.T. Pedagogning kasbiy kompetentligi // Uzluksiz ta'lim tizimida o'qituvchilarni kasbiy pedagogik kompetentligini rivojlantirish muammolari va istiqbollari: Resp. ilmiy-amaliy anjumani materiallari. - Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2013. -55 b.
6. “Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik” moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. - Toshkent, 2017. - 230 b.
7. Марина О.А. Структурные компоненты иноязычной профессиональной компетенции как профессионального стратегического ресурса // Педагогическое образование и наука. - № 5. - Москва, 2014.
8. Закинов Э. Ю. Коммуникативность как базис человеческого общения // Педагогическое образование и наука. - № 6. - Москва, 2014. - 82 б.

9. Mustafayeva H. Ingliz tili grammatikasini ijtimoiy-gumanitar fakultetlar talabalariga o'rgatishning lingvodidaktik xususiyatlari: Dis. ped.f.n. Samarqand, 2003. - 8 b.
10. O.Madraximov Ingliz tili so'zlashuv nutqining funksional-semantik xususiyatlari: Dis. fil.f.n. - Toshkent, 2008. - 154 b.
11. Дондокова Р.П. Сущностная характеристика и структура коммуникативной компетентности // Вестник Бурятского Государственного университета 2012.